

1978-01 (rukopis)

Ladislav Hejdánek

- ◆ myšlenkový deník – soubor, česky, vznik: 1978 ◆ poznámka: sešit A5
- ◆ philosophical diary – collection, Czech, origin: 1978

1978-1

780102-1

(1) (1) (SSaŽ – Vysočany, 2. 1. 78 ráno.)

Dítě proniká do světa řeči nezbytně přes jazyk, přes mluvu; tím se právě z nemluvněte stává mluvící bytostí. Ale dítě nesmí zůstat jen u toho, že se naučí mluvit; musí se naučit promlouvat a svou promluvou, svým promlouváním něco opravdu říci. K tomu cíli se nesmí nechat vést mluvou (jazykem), nýbrž musí se z vlády (resp. ze zvyklostí, z návyků) jazyka vysvobodit (resp. vždy znovu osvobodovat), a to tím, že tento jazyk, tj. mluvu, mluvení *ovládne*. Lze ovládnout mateřský jazyk, lze ovládnout několik cizích jazyků. Ale nelze ovládnout řeč; jazyk můžeme ovládnout pouze ve jménu řeči, tj. ve jménu konkrétního promluvení. Mluva musí být podřízena, podmaněna smyslem, kterému se má dostat slov, který má být vysloven, vyjádřen. Můžeme-li se vyjádřit příměrem: mluva je tělem řeči, řeč promlouvá prostřednictvím mluvy jako vůle působí prostřednictvím svalů. Mohli bychom také říci, že v jistém ohledu je mluva sedimentem řeči: mluva (tj. konkrétní jazyky) rozkvétá, žije, mohutní ve službách řeči. Ve chvíli, kdy se osamostatňuje, kdy se chce emancipovat a uzavřít se do sebe, stává se frází, **klišém**, blábolem. Mluva představuje pletivo cest, po nichž smysluplně a cíleně putuje řeč. Vyježděné koleje však ztěžují nebo dokonce znemožňují, aby řeč postupovala vpřed k cíli, který si zvolila, a zavádějí ji do triviality vyježděnosti. Řeč musí být vždy znovu vysvobozována ze sevřenosti jazykem (a mluvou). Heidegger mluví o vysvobozování řeči z gramatiky a praví, že toto vysvobozování je svěřeno myšlení a básnění (Brief „Über den Humanismus“, 2226, S. 54: „Die Befreiung der Sprache aus der Grammatik in ein ursprünglicheres Wesensgefüge ist dem Denken und Dichten aufbehalten.“).

Řeč musí být vysvobozována z neustálých pokusů mluvy o její zajetí a potlačení, má-li mluva sama žít. Ale to není nejvlastnější důvod takového vysvobozování. Svoboda řeči má sama o sobě smysl pouze ve vztahu k tomu, co má být řečeno. A co má být především a vždycky řečeno? Nikoliv řeč sama. Řeč promlouvá, když se vydává do služby toho, „co“ promlouvá **v posledu**, tj. nakonec. A nakonec promlouvá pravda; všechno promlouvání má smysl pouze v tom, že poskytuje samo sebe k tomu, aby skrze ně promluvila sama pravda. Řeč je prostor, v němž jedině lze promlouvat a v němž jedině může promluvit sama pravda. Pravda může mít i jiný „vliv“, může „působit“ i mimo řeč a bez prostřednictví slova, ale nikoliv jakožto taková, tj. jako pravda. Jako pravda může oslovovat jen ve světě slova, ve světě řeči. A tak řeč je řečí, jen pokud zůstává ve službách pravdy; řeč, která se emancipuje a vzepře pravdě, se stává lží, základem vši lži, „otcem (matkou) lži“. Lež, která se netýká jen té nebo oné věci, té nebo oné situace, nýbrž která proniká samu řeč (což se pochopitelně projevuje navenek i zvláštními deformacemi jazyka), je zdrojem veškerých ideologií a samotné ideologičnosti jako takové. Již pouhá analýza jazyka může spolehlivě indikovat korupci řeči v důsledku převládnutí lži v životním stylu jednotlivce nebo společenské skupiny či společnosti vůbec; ideologičnost „myšlení“ a „promlouvání“ však musí být speciálním předmětem analýzy, neboť jen ta se může

stát rozhodným argumentem pro posuzování stavu dané společnosti. Ideologičnost znamená nejenom „lživě“ a „kýčovitě“ myslit, ale také a především lživě a kýčovitě žít.

Jednou z nejpozoruhodnějších skutečností je osobní, personální charakter onoho „zla“, které nepředstavuje pouhý náhodně katastrofální, ničivý vpád do lidského světa (jako je povodeň, požár, zemětřesení apod.), nýbrž ohrožení přes „nitro“, přes převrácenost nejhlubších a nejniternějších základů lidské bytosti a lidské společnosti, přes jejich deviaci do vnitřní převrácenosti a prolhanosti, nakaženosti a proniknutosti lži skrz naskrz. To je trvajícím základ představ o knížeti temností, o satanu jakožto padlém andělu, o Belzebubovi atd. atd. Fenomenologicky si to vyžádá velmi důkladnou analýzu (něco jsem před lety naznačil v ineditním článku pro *Křesť. revui*, zařazeném pak do souboru studií pro Horizont). Tu personalitu je ovšem třeba chápat nikoliv objektivně, nýbrž subjektivně (nikoliv jen subjektivně): to, co oslovuje lidskou bytost v jejím osobnostním charakteru, tj. jakožto osobnost, ~~to~~ nemůže nemít podstatný vztah k personalitě, byť nikoliv „objektivní“. To platí ostatně stejně i v pozitivním smyslu, tj. o „Bohu“. A tak v obou směrech platí, že ani Bůh, ani Satan z podstaty věci nejsou a nezůstávají „němí“, nejsou to „modly“ ve smyslu kusů hmoty, výtvarů lidských rukou: Bůh i Satan mluví, oslovují člověka, obražejí se na něho se svými výzvami, příkazy, pobídkami. Ale v jednom případě jde o promlouvání, skrze něž nás oslovuje pravda, v druhém případě o vmlouvavost a zamlouvání lži. V jednom případě jde o pravou řeč, v druhém o řeč zvrhlou, převrácenou.

780103–1

(2) (2) (SSaŽ – Vysočany, 3. 1. 78 odpoledne.)

Karel Marx napsal v *Úvodu ke kritice politické ekonomie* (1216, str. 10), že „Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny produktivní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní poměry nikdy nenastupují na její místo, dokud se materiální podmínky jejich existence nevylihly v lůně staré společnosti samé.“ Jestliže ještě po téměř 120 letech tzv.(ě) reálně socialistické společnosti nevykázaly nic z oněch „nových, vyšších výrobních poměrů“, jimiž by se musela projevit nová společenská formace, co z toho vyplývá? Buď je třeba opustit, resp. revidovat Marxovo tvrzení, anebo – setrváme-li na jeho názorech – je třeba tzv. výstavbu socialistických společností v „reálném socialismu“ považovat za omyl a ve skutečnosti za jednu z nerovnoměrností vývoje buržoazní společnosti, tj. dohánění opoždění ve vývoji s příslušnými anomáliemi (jaké známe také z jiných zemí, byť v jiných formách, např. bismarckovské Německo nebo fašistický Hitlerův stát apod.). To, čemu se dnes říká „reálný socialismus“ nebo „reálně socialistická společnost“, je tedy ve skutečnosti jen deformovaně se rozvíjející a rozvinutá buržoazní společnost. Deformace spočívá především ve vyřazení nebo potlačení vlivu trhu (někdy ve větší, jindy v menší míře), ve vyřazení některých kritérií (jako je zásada zisku a rentability apod.), zejména však v tom, že „revoluční zvrat“ postrádá v nich svého ekonomického oprávnění a zdůvodnění a že v důsledku toho (a v důsledku dalších věcí) vůbec nevede ke společnosti ekonomicky výkonnější. Zvláště pak ta okolnost, že „nové, vyšší výrobní poměry“ nenastoupily na místo staré a zanikající

„společenské formace“ v důsledku toho, že „všechny produktivní síly“, pro něž stará společnost byla zralá, byly úplně rozvinuty, tj. konkrétně že tzv. kapitalistické společnosti se nadále rozvíjejí, jdou kupředu a mají ustavičný náskok (dokonce, jak se zdá, ustavičně se zvyšující náskok) před společnostmi tzv. reálného socialismu – tedy tato okolnost svědčí, že tzv. reálný socialismus nepředstavuje novou společenskou formaci, která by následovala po kapitalismu, tak jako kapitalismus vystřídal společnost feudální.

Toto je marxistický pohled na věc. Současné politické reprezentaci společností tzv. reálného socialismu nezbývá než se buď rozloučit s marxismem (nebo Marxe revidovat a cenzurovat) – anebo se rozloučit s představou, že tzv. reálný socialismus je uskutečněním socialismu a komunismu v Marxově pojetí. – Je pochopitelné, že tento krok, který nemůže znamenat distanci od politické a sociální skutečnosti tzv. reálného socialismu, nemůže udělat sama politická reprezentace tohoto systému, nýbrž že to **mohou** (a musí) učinit představitelé kritické teorie, kritického marxistického myšlení. A to je také základem toho, proč v dosavadních dějinách tzv. reálného socialismu téměř od samého počátku docházelo a dochází nadále k rozchodům předních teoretiků, vědců, filosofů (a ovšem i básníků, spisovatelů, umělců vůbec) s daným stavem a daným vývojem událostí a dějinných proměn tzv. socialistických společností, a proč jsou opětovně odhalováni renegáti, zrádci, pobloudilci, „intelligence na rozpacích“ atd. atd.

Lze si představit, že se mohla ukázat potřeba revidovat Marxovo pojetí v rozličných bodech; ale je-li něco v naprostém rozporu s celým duchem Marxova učení, je to opuštění zásady, že hybnou silou dějin je výroba, ekonomické poměry – tj. výrobní síly a výrobní poměry – a jejich rozvoj. Situace, v níž se ideologicky **insistuje** na tom, že kapitalistická společnost se beznadějně zmítá v rozporech a odchází ze světové scény, zatímco socialistická společnost má před sebou otevřenou budoucnost, se ve skutečnosti vyznačuje tím, že kapitalistické společnosti přes energetickou krizi, která je těžce postihla, jsou schopny se prokazatelně obnovovat a dynamicky proměňovat, kdežto socialistické společnosti vysloveně stagnují a nejsou schopny ony kapitalistické země ani dohánět. Rozhodující technický („vědecko-technický“) pokrok, daný miniaturizací a automatizací atd. má právě v kapitalistických společnostech stále vzrůstající náskok. Vojensky se tzv. reálný socialismus snaží s úspěchem držet krok, ale ekonomicky se prokazuje zjevně jako inferiorní. Důsledkem je neustále stoupající procento národního důchodu, jež padá v socialistických zemích (a zejména v Sovět. svazu) na zbrojení (uvádí se, že v SSSR je to asi 40 %, v USA kolem 10 %). To perspektivně věští takové zpomalení růstu v sovětském táboře a zvláště v samotném Sov. **svazu**, že při zachování dosavadní ekonomické a politické linie Sov. svaz zůstane nejenom trvale pozadu za Spojenými státy, ba že se bude stále víc opožďovat, ale že dříve nebo později poklesne takřka na úroveň zemí třetího světa, tj. zemí rozvojových a že některými z nich bude předstižen. Takové odsunutí z druhé světové velmoci na velmoc hůř umístěnou by muselo mít obrovské následky politické. Proto se lze právem domnívat, že dojde dříve nebo později k politickým proměnám sovětské společnosti, aby se tak čelilo alespoň těm nejhorším důsledkům (určitá možnost proměny se otvírá v nejbližší budoucnosti při nezbytné směně generací v politickém vedení, kde je již

příliš mnoho konzervativních starců). V pesimálním případě si to vynutí dnes čím dál pravděpodobnější start Číny, která by se mohla v příznivém případě do 10 až 15 let mocně hospodářsky, politicky i vojensky pozvednout (leccos by mohla napovědět velká a významná nedávná smlouva s EHS apod.). Pak teprve – po těchto nezbytných změnách – by mohla být opravdu budována společnost nového typu, která by právem mohla nést název „socialistická“ (pokud tento termín vyhradíme nové společensko-ekonomické formaci v tom smyslu, jak o tom mluvil Karel Marx).

780215-1

(3) (3) (SSaŽ – Vysočany, 15. 2. 78 dopol.)

Logika může sloužit dvojím způsobem, při zkoumání pravé povahy věcí a při formulaci jeho výsledků. Obvykle se má za to, že logika především vede k soustavnosti a k systémům; kde je rozpor, tam je chyba – a **rozpor** musí být odklizen, likvidován nebo alespoň nějak relativizován a překlenut. To je pak prováděno obvykle tak, že rozpory jsou mírněny, třecí plochy ohlazovány, výraznost každého z protikladů umenšována a překrývána atd. Výsledkem se stává systém, který jakž takž „klape“, ale za vysokou cenu nekonkrétnosti a přímo distance od „příliš komplikované a nepřehledné“ skutečnosti.

Ale logika může sloužit také pravému opaku. Rozpornost, napětí protikladů a odporujících si stránek dějství se vyjeví teprve za předpokladu logického vypracování, zesoustavnění, soustavného rozvinutí jednotlivých protikladů, protikladných stránek. Logika nám umožňuje vidět dvě skutečnosti nebo dvě stránky skutečnosti jako navzájem si odporující a zároveň zůstat u prostého jejich výskytu pospolu nebo v nějaké souvislosti zcela neutrální. V tomto druhém pohledu na logiku a na její použití jde právě naopak o přesnější zjištění, zachycení a domyšlení rozporností, které jsou v dějství přítomny a které obvykle jsou dynamickými centry a zdroji nejpodstatnějších proměn.

Na první pohled by se mohlo zdát, že oba přístupy se doplňují. Ve skutečnosti však míří naprosto různými směry. Ovšemže logickou cestou odhalená napětí a rozpory musí být poté dále logicky analyzovány, propracovávány, dováděny do vzdálených důsledků apod., ale cílem není odstranění rozporů, nýbrž odhalení pravé povahy skutečnosti. Logika tu nevládne, nýbrž slouží; předsudek, že v samotné realitě platí logika, není nezbytný, ba naopak je podezřelý. Logika není strkána do chodu událostí a do světa věcí, ale je metodou (a to navíc nikoliv univerzální ani nejvyšší metodou). A je to metoda nikoliv interpolační a extrapolační, nýbrž metoda odhalování jinakosti skutečnosti. Skutečné je to, co se „chová“ jinak než očekáváme, tedy neodhadnutelně, nepředvídatelně, tak, že nás to nutí ke změně postoje a názoru. Dokud se všechno odvíjí logicky a jedno vyplývá z druhého, zůstáváme v rámci teorie, v rámci myšlení, v rámci subjektivity (a ještě jen určitého typu). Skutečnost se projeví nejprve tak, že se postaví proti logice, že trčí napříč hladkému soustrojí našeho disciplinovaného myšlení, že se vymyká našim představám a pomyšlením. Skutečná věda tedy není ještě tam, kde platí logika, ale teprve tam, kde se logika srazí s něčím, co ji vyvrací, co se jí vymyká, co ji láme a ohýbá, co ji nutí k mimořádným opatřením atd. Bez logiky není ovšem vědy, ale samotná logika má k vědě

ještě moc daleko. Každá hypotéza i teorie je důležitá především proto, že vytváří nezbytné pozadí pro vyjevování fenoménů, jež se do ní nevejdou, jež s ní zůstávají v rozporu. „Věda“, která pouze rozmnožuje „fakta“, ale nechává se jimi pouze ve svých konceptech a teoriích potvrzovat, je věda ztuhlá či zbahnělá, pokleslá a umrtvená. Věda svou podstavou není souhrnem toho, co víme, nýbrž ustavičnou zvědavostí, neustálým tázáním po tom, co nevíme, o čem dosud nemáme tušení a co by mohlo ukázat, v čem se mýlíme (a o čem si při tom myslíme, že to je jisté). Věda je svou podstavou skeptická nebo snad lépe řečeno kritická, především skeptická a kritická k sobě samé. Proto také opravdová věda, hledající pravdu, není uzavřená v sebe, ale otvírá se do budoucnosti vstříc pravdě, kterou ještě nezná nebo kterou „tak“ ještě nezná. Skutečná věda neznehodnocuje a neumrtvuje živou pravdu, neredukuje ji na záznam toho, co je „dáno“, nevidí v ní „odraz“ či „kopii“, „odluku“ skutečnosti, jak tu je před námi, hotová a omezená, ale očekává setkání s ní a očekává od tohoto setkání něco pro sebe elementárně podstatného. Naprostá většina toho obrovitého tělesa, které proniklo životem společností již na celém světě a kterému se říká „věda“ (či „mezinárodní věda“), není vůbec skutečnou, opravdovou vědou. To proto, že pravdu považuje za obraz věci, tedy za věc. Ale pravda, skutečná, živá pravda má daleko k „věci“ či vůbec „věcnosti“: pravda je poetická, neboť žijíc vytváří, tvoří, dělá, koná, tj. vyvolává skutky a vede k nim. Pravda zakládá skutečnost, nekopíruje ji.

780221-1

(4) (4) (SSaŽ – Vysočany, 21. 2. 78 dopoledne.)

I když se včera účastníci bělehradské konference dohodli na tom, že budou pokračovat v jednání do středy včetně, zdá se, že to bude i tak málo platné a že k dohodě nedojde. Nemyslím, že by to mělo být hodnoceno negativně – ba právě naopak. Vycházíme-li z existující situace a z daného stavu společnosti v tzv. socialistickém táboře, pak musíme dát přednost tomu, že se zřetelně ukáže, že socialistické (tj. „reálně socialistické“) vlády nemohou přistoupit k uskutečňování svých závazků z Helsink a závazků vyplývajících z ratifikace obou mezinárodních paktů, než když dohody bude dosaženo za cenu zalhávání této skutečnosti. Kdyby se ostatní evropští účastníci rozhodli přivřít nebo zavřít oči, podíleli by se tím jednak na zastírání skutečnosti a na klamu, ale také by tento klam posilovali tím, že by se byli ochotni spokojit předstíráním a iluzí a vzdali by se možnosti donutit skutečné poměry ve Východní Evropě buď k tomu, aby se změnily anebo alespoň k tomu, aby se vyjevily ve své plnosti a přestaly se schovávat za klamnými kulisami prohlášení.

Pochopitelně to má své háčky. Nemůžeme si dělat iluze, že ke svému tvrdšímu postoji byly západoevropské státy (plus USA a Kanada) – včetně „neutrálů“ – přivedeny věrností pravdě. Zatímco na počátku bělehradské schůzky to byla především delegace Spojených států, která zdůrazňovala třetí koš a lidská práva, zatímco postoj dokonce i jejích hlavních spojenců z NATO, NSR a Francie, byl víc než umírněný, což bylo beze všech pochyb důsledkem toho, že evropské státy jako NSR a Francie si chtěly zachovat otevřené trhy do sovětského bloku, nyní je změna jejich postoje přímým důsledkem skutečnosti, že se jim otevřel trh čínský, takže na

sovětském ztratily ten nejpálčivější zájem, a to tím spíš, že zadluženost bloku socialistických států je dnes enormní a že právě letos má větší část východoevropských partnerů začít (podobně jako Sov. svaz) se splácením. Zároveň ovšem na druhé straně Čína dojednanými obchodními smlouvami s EHS a s Japonskem nejenom uvolňuje ruce západoevropským kapitalistickým zemím, ale vtahuje je do situace, v níž vzrůstá možnost ohrožení Sovět. svazu právě ze strany Číny; a nejde tu jen a dokonce ani hlavně o hrozbu vojenskou, nýbrž – jak se to nejpravděpodobněji bude vyvíjet – o hrozbu ekonomickou a sociální, eventuelně obecně politickou. To představuje nesmírný tlak na sovětskou společnost, tlak, který směrem do budoucnosti má prudce narůstající tendenci. Tak dochází k okamžiku, kdy dříve nebo později musí nastat přelom ve vnitřním politickém vývoji sovětské společnosti a „reálně-socialistických“ společností vůbec.

Ve vztahu k Západnímu světu, nad nímž neprokázal ani ekonomickou, ani politickou nadřazenost, se sovětská společnost může uchýlit za jakousi obdobu „čínské **zdi**“, resp. za nějakou novou formu železné **opory**. Ani západoevropské země, ani Spojené státy se na dlouhou ještě dobu nedají zlákat k žádnému ozbrojenému dobrodružství. Proč by to podnikaly, když to nepotřebují? Je pravda, stále ještě dost silně vězí ve vážné krizi, ale není to krize, před níž by byly nově postaveny a o níž by nevěděly, co přinese, které by se proto mohly smrtelně obávat. Tato krize, navíc uměle vyvolaná (bezpochyby také na radu sovětských politiků) ze strany arabských států, těžících naftu, už svého vrcholu dosáhla; odchází sice pomalu, ale odchází. Před kapitalistickým světem je perspektiva nové konjunktury, která ovšem bude (musí být) opatrně a rozumně řízena. Kapitalistický stroj pracuje jen napůl, ale může se kdykoliv opět **rozejet** k plnému výkonu. Svět kapitalismu dnes válku k zažehnávání krize nepotřebuje; a kolonialistické výboje za získáním surovin náleží dnes už minulosti. Ostatně představují metodu již zcela zastaralou. Země s bohatými zdroji surovin jsou vtahovány na trh a udržovány na něm způsobem, který je mnohem účinnější. Stačí jen ztížit vytvoření jednotné fronty ve třetím světě; a to se právě dnes úspěšně daří. Z těchto důvodů se jeví sovětská politika na Blízkém východě a v Africe nejenom jako neúspěšná, ale především zpozdilá. Sovětský svaz se zapletl způsobem, který může dělat zejména Spojeným státům jenom radost. Stal se jednou stranou v konfliktech (ať už sám nebo přes Kubu), zatímco Spojeným státům se daří „prostředkovat“ a zachovat si dobrou pozici „třetího“ (Egypt × Izrael, odkud byl Sov. svaz úplně vyšachován; Somálsko × **Ethiopie**, kde je Sov. svaz s Kubou přímo zapleten apod.). Nicméně z toho všeho se Sov. svaz ještě může vyvázat a uzavřít se do své sféry. Ale směrem na Východ už něco takového možné není. Čína neohrožuje Svaz především materiálně (k tomu bude potřebovat možná půl druhého nebo snad i celá dvě desetiletí), ale o to víc politicky a ideologicky. Zdaří-li se Číně prokázat, že existuje jiná cesta pro velkou socialistickou zemi, a to cesta úspěšnější, efektivnější a hlavně rychlejší, bude to znamenat velký otřes pro **mnohanárodní** sovětskou společnost a dost možná otřes fatální – nebude-li se včas proti tomu něco podnikat. Jediná Čína je (v dohledné době) schopna prokázat, že sovětská cesta je chybná a že existuje lepší cesta budování nové, socialistické společnosti. Zatímco Sovět. svaz může přežít ještě dlouhá desetiletí „přežívání kapitalismu“, takovou praktickou ukázkou

ze strany Číny (ev. Indie, ale asi mnohem později) by asi nepřežil. Proto lze mít za to, že k podstatné proměně vnitřní politiky v SSSR dříve nebo později určitě dojde – přinejmenším k pokusu o takovou proměnu. Dojde-li k pokusu příliš pozdě, nebude ovšem nic platný. Přesto nelze vyloučit, že to pozdě bude; pak ovšem je třeba počítat se značnými ztrátami do té doby a přímo s katastrofou, která bude následkem špatné nebo pozdní nápravy.

780222-1

(5) (5) (SSaŽ – Vysočany, 22. 2. 78 dopoledne.)

V roce 1891 napsal Bedřich Engels v předmluvě k berlínskému knižnímu vydání Marxovy práce „*Občanská válka ve Francii*“ několik významných poznámek o povaze moderního státu a o nutnosti nápravy, k níž musí proletariát přistoupit po svém třídním vítězství. Především ukazuje Engels, že státní orgány, které si společnost vytvořila k obstarávání svých společných zájmů, „se časem, sloužíce svým vlastním zájmům, proměnily ze služebníků společnosti v její pány“ (16) (1302); a pak podotýká, že „proti této, ve všech dosavadních státech nevyhnutelné přeměně státu a státních orgánů ze služebníků společnosti i pány nad společností použila Komuna dvou neomylných prostředků“. Na prvním místě pak jmenuje volitelnost a odvolatelnost veškerých správních, soudcovských a učitelských míst, a za druhé snížení platu za všechny tyto služby, na mzdu, jakou dostávali jiní dělníci. Engels v tomto smyslu mluví o „rozmetání staré státní moci a její nahrazení novou, vskutku demokratickou“ (17). O něco dále praví: „Ve skutečnosti však není stát nic jiného než mašinerie na potlačování jedné třídy druhou třídou, a to v demokratické republice o nic méně než v monarchii. A v nejlepším případě je stát zlem, které zdědí proletariát, zvítězivší v boji o třídní panství; **zvítězivší** proletariát bude muset právě tak jako Komuna co nejrychleji odříznout nejhorší stránky tohoto zla, dokud pokolení vyrostlé v nových, svobodných společenských poměrech nebude s to celé to státní haraburdí vyhodit.“ (Str. 17.) Marx sám o tom v Adrese generální rady Internacionály z 30. května 1871 (dtto, str. 47) poznamenává: „Avšak dělnická třída nemůže prostě převzít hotovou státní mašinerii a uvést ji do chodu pro své vlastní účely.“ V tom smyslu tam čteme také pozoruhodný výrok: „Veškeré vyučovací ústavy byly bezplatně otevřeny lidu a zároveň očištěny od jakéhokoli vměšování státu a církve. Tím bylo školní vzdělání nejen učiněno přístupným každému, nýbrž i věda sama byla zbavena okovů, jimiž ji poutají třídní předsudky a vládní násilí.“ (Str. 50.)

Citáty by bylo možno rozmnožit; i z uvedených je však patrné jednak to, že stát je tu považován za odcizený lidský produkt všude tam, kde je něčím víc než souborem orgánů správy společenských záležitostí; že je tedy považován za zlo. Za druhé pak je zřejmé, že zejména kulturní sféra musí být před nelegitimními, tj. jakýmkoliv formami intervence (vměšování) státu chráněna. Zvláště škola musí být zbavena „jakéhokoli vměšování státu a církve“, „zbavena okovů“, jimiž ji poutají třídní předsudky a „vládní násilí“. V kultuře, ve školství, ve vědě apod. nemá tedy vůbec místo nebo jenom v organizačních strukturách onen státní „centralismus“, o němž stále bájí všechny ideologie tzv. reálného socialismu.

Volitelnost a odvolatelnost učitelů, úředníků, soudců apod. znamená nutně místní odvolatelnost (stejně jako volitelnost znamená místní volitelnost); nemá být proto založena ani řízena z „centra“. – Jiná je ovšem otázka odvolatelnosti samé. Tím se učitel, úředník a zejména soudce dostává pod možný neblahý vliv voličů; někdy totiž může dojít ke značnému napětí mezi učitelem a rodiči dětí, které mu jsou svěřeny k výchově a vzdělávání. Učitel totiž není povolán k tomu, aby děti učil podle toho, jak chtějí rodiče, ale podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a podle současného stavu vědomostí a znalostí. Podobně soudce nesoudí v zájmu voličů, ale tj. aby obhajoval jejich zájmy (přinejmenším jak si své zájmy oni sami představují), nýbrž aby dal průchod právu a spravedlnosti. Soudce je také vázán svým svědomím víc a základněji než požadavky těch, kdo jej zvolili na soudcovské místo. Ale to nechme nyní stranou; Marxovi a Engelsovi tu šlo o jinou věc.

780222-2

(6) (6) (SSaŽ – Vysočany, 22. 2. 78 odpoledne.)

V situaci, do níž jsme dnes postaveni, bude ještě nějaký čas hnutí za lidská a občanská práva svědčit přísná, až úzkostlivá zákonnost; a zároveň lze říci, že pokusy režimu o zatlačení či dokonce likvidaci hnutí a nastolení „pořádku“, který si režim přeje a žádá, právě naopak **vyžaduje** nových a nových porušování zákonů. Nikde není psáno, že to tak bude trvat nadále; situace se vyvíjí a leccos se může změnit (zvláště nelze vyloučit vnější zásahy a intervence, v jejichž důsledku může dojít k nečekaným posunům). Ale v současné chvíli každé porušení zákona z naší strany bude nejen s chutí stíháno, ale fakticky bude mocenskou špičkou uvítáno, neboť umožní zásahy, k nimž by buď vůbec nemohlo dojít bez mimořádného mezinárodního ohlasu, anebo jen pod nepříjemnými a obtížnými zastíracími manévry. Naproti tomu zase my máme vynikající zbraň v tom, že můžeme poukazovat na nezákonnosti, jichž se moc v boji proti nám dopouští – a nutně dopouští, neboť pokud respektujeme zákony, lze nás napadat pouze ilegálně, nelegitimně, podvodně, lživě.

Není zajisté sporu o tom, že tento postup nemůže být v žádném případě pokládán za univerzálně platný a účinný; existují nepochybně situace, které si vyžadují radikálnější a na zákony se méně ohlížející postupy. Nechceme tvrdit nic víc, ale ani nic méně, než že naše dnešní situace nejenže si nevyžaduje radikálních, „revolučních“, zákony překračujících metod, ale že takové metody by mohly docela naopak mít opačný, nežádoucí účinky. Proč tomu tak je? Důvod je v rozložení sil a zájmů. Jde o situaci, jejíž analogii můžeme najít i v minulosti. Dokud např. dělnické hnutí bylo v počátcích a dělnická třída ještě slabá a nesjednocená, bylo v zájmu proletářského hnutí, aby dodržovalo zákony a vyvíjelo se jen v povolených mezích nebo jen velice opatrně tyto meze tu a tam překračovalo. Dnes je situace dělnické třídy podstatně jiná. Došlo k obrovskému převratu v sociálním zabezpečení pracujících, a to na celém světě (pokud ovšem tam byl dostatečně rozvinut průmysl). Zlepšila se hospodářská situace dělníků atd. Dělníci jsou sociálně zhruba satureováni; jsou dokonce satureováni lépe v dobře prosperující kapitalistické společnosti než v tzv. reálném socialismu. S jejich „revolučností“ je konec; jen když přijde krize (jako v posledních letech), ožíví se

některé staré metody boje. Ale perspektivně už dělnická třída nemá zájem na zvláštních změnách ve společnosti; zůstávají jen stará hesla, ne dost přesvědčivě opakovaná.

Naproti tomu se celkový vývoj společnosti (a to v kapitalismu stejně jako v tzv. reálném socialismu) projevuje nepříznivě pro jinou, novou skupinu či „třidu“ společenskou, která je víc než dělnická spjata se specifickým **pokrokem** vědeckým a technickým. Tak jako průmyslová revoluce nebyla myslitelná bez armády proletarizovaných řemeslníků – dělníků, tak nejmodernější technický a vědecký trend není myslitelný bez technické inteligence. Ale technická inteligence sama je rovněž jaksi zvláštním způsobem „zproletarizovaná“ inteligence vůbec, totiž ožebračená duchovně, oloupená o svůj celkový vztah ke světu i k sobě. Odcizená inteligence jednosměrně technická bude chtít ze své odcizenosti sobě samé přijít znovu k sobě, tj. zrušit svou odcizenost. A to nebude možné pouze na politické cestě, na politické rovině. Inteligence bude tou „třídou“ (snad lépe „společenskou skupinou“, ale ne už nepatrnou vrstvou, nýbrž obrovskou skupinou, stále početně i svými množícími se kvalifikacemi vzrůstající), která bude všeobecné osvobození vidět jako jedinou cestu ke svému vlastnímu osvobození.

Marx se zmýlil, když se domníval, že dělnická **třída**, resp. proletariát je tou historicky poslední třídou, po níž dojde ke zrušení třídní společnosti. Dělnická třída nemá své specifické motivy ani důvody pro eventuelní orientaci na beztřídní společnost. Naproti tomu inteligence tyto motivy a důvody má a bude mít ve stále vzrůstající míře. Marx ostatně něco podobného tušil a mluvil proto o nutnosti spojení filosofie a hnutí (tomu říkal „uskutečnění filosofie“). Chyba byla v předpokladu, že filosofie najde své rozhodující zaujetí pro věc dělnické třídy a že proletariát najde zalíbení ve filosofii. Proletariát, který by našel zalíbení ve filosofii a který by začal aktivně (a na úrovni) filosofovat – to by už nebyl proletariát. To by byla už nová společenská vrstva, skupina, třída – totiž inteligence v nové situaci, odlišné ode všech dřívějších.

Nelze vyloučit, že se situace zauzlí tak, že dokonce i tato nová „třída“ bude muset sáhnout po abruptním řešení „revolučním“ (v běžném, tradičním smyslu). Ale není to nutné. Inteligence se dříve nebo později bude naprosto podobat onomu otroku z onoho známého Hegelova líčení „dialektiky pána a otroka“, který už bude mít v ruce naprosto vše, zatímco pán už bude jen dávat příkazy – zcela formálně, neboť vše půjde bez něho. Tu už bude naprosto stačit, aby si inteligence uvědomila svou reálnou moc a nebude muset sahat po nějakých vnějších mocenských prostředcích. Rozhodující obrat se odehraje v jejím vědomí, v hlavách jejích příslušníků. To pak bude ona havlíčkovská „revoluce hlav a srdcí“.